

Etnik Terörde Ahlaki Ayrılma Sürecine Yönelik Politik Psikolojik Yaklaşım¹

Burcu TUGAY, Hasan DURAN²

Etnik Terörde Ahlaki Ayrılma Sürecine Yönelik Politik Psikolojik Yaklaşım

A Political Psychological Approach to the Process of Moral Segregation in Ethnic Terrorism

Özet

Abstract

Etnik terörizm, diğer terörizm çeşitlerinden daha az çalışılan araştırma konusudur. Konuyla ilgili çalışmalar ise genellikle milliyetçilik kavramı altında yapılmıştır. Etnik terörizmi bireyleri anlamlı sosyal dokudan koparan unsurlar üzerinden ahlaki boyutta değerlendirmek, konuya yönelik gelişen yaklaşımdır. Etnik terörün gerçekleşmesinde, etnik kimliklerini tanımlayan dava için fail olanların, suçlarını uygun ahlaki zemine yerleştirme çabasının temelinde “ahlaki ayrılma” süreci yatmaktadır. Ahlaki ayrılmanın alt kavramlarından olan “insan dışlaştırma”, ülkemizde uluslararası ilişkiler alanında çok kısıtlı çalışılmış olan mağdur/kurban bilimini siyasi analize katma noktasında teşvik edicidir. Çalışma, etnik terörün ahlaki sınırlarla etkileşimini ve ahlaki sınırlara meydan okuyuşunu “Sosyal Kimlik Teorisi” kapsamında ele alan literatür araştırmasıdır. Çalışmaya göre, etnik terörizmde ahlaki ayrılma meselesi; duygulardan arındırılmış şekilde değil, kararlı duygu yönetimi ve bilinçli duygusal körlük süreci ile açıklanabilir.

Ethnic terrorism is less studied research topic than other forms. Studies on the subject have generally been researched under concept of nationalism. Evaluating ethnic terrorism in the moral dimension through the elements that detach individuals from the meaningful social fabric is a developing approach. In ethnic terrorism, the process of “moral disengagement” lies at heart of effort of those who are perpetrators for the case that defines their ethnic identity to place their crimes on the appropriate moral ground. “Dehumanization”, which is one of the sub-concepts of moral disengagement, encourages the victimology to be included in the political analysis, which has been studied very little in the field of international relations in our country. The study is a literature review that deals with interaction of ethnic terrorism with moral boundaries and challenge of moral boundaries within scope of “Social Identity Theory”. According to this study, moral disengagement in ethnic terrorism can be explained by the process of determined emotion management and conscious emotional blindness, not in a way that is free from emotions.

Anahtar Kelimeler: Etnik Terörizm, Politik Psikoloji, Ahlaki Ayrılma, İnsandışlaştırma

Keywords: Ethnic Terrorism, Political Psychology, Moral Disengagement, Dehumanization

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

“Bir şeyi kontrol etmenin en iyi yöntemi, onun nasıl çalıştığını anlamaktır.”

J. Dooyne Farmer

Korku üretme siyaseti olarak terörizmin karakterize edilmesi, tanımlanması ve anlaşılması zor bir kavramdır. Terörizm çalışmalarıyla tanınmış bilim adamlarından Marc Sageman (2014) terörizm konusunda katedilen mesafeyi şu sözleriyle özetlemektedir: “İstihbarat analistlerinin her şeyi bildiği ama hiçbir şey anlamadığı, akademisyenlerin ise her şeyi anladığı ama hiçbir şey bilmediği bir terörizm araştırma sistemine sahibiz.” Ayrıca ilgili literatür; terörü tanımlama, terör siyaseti ve terörle mücadele ile özellikle 11 Eylül olayları sonrasında epeyce meşgulken; terörizmin en önemli araçsallaştırma argümanı olarak ahlak meselesi üzerinde çok az durmuştur. Oysa ahlak, terörü ve ona verilen tepkileri açıklamak ve anlamak için son derece güçlü bir değişkendir. Terörist şiddet ile sıklıkla

¹Bu makale, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi “Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı”nda yürütülen doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

²Burcu TUGAY, Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD, burcu.tugay@ogr.iu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-3106-0466, Hasan DURAN, Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD, hasan.duran@istanbul.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-5328-9918

ilişkilendirilen göç ve radikalizm gibi olağanüstü sosyal ve politik sonuçlara rağmen, terörist davranış üzerine psikolojik araştırmalar da azdır (Horgan, 2017). Bazı kişilik tiplerinin terörizme eğilimine¹ odaklanmanın dışında (veya yanında) terörist şiddeti haklı çıkaran, rasyonalize eden süreçler ve grup etkileşiminin psikolojik mekanizmalarına (bağlılık, risk, dayanışma, sadakat, suçluluk, intikam gibi) odaklanmak önemlidir. Bu konulara yönelik araştırmalar insandışlaştırma kavramını karşımıza çıkarır. Bu kavram, barış, adalet, meşruiyet ve düzen arayışı gibi (sözde) değerli ve erdemli amaçlar için bazı uygunsuz eylemlerin alternatifsiz olduğuna kitleleri ikna sürecini ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle şiddeti açıklamak ve anlamak için, failerin kurbanlarını nasıl algıladıkları, tasvir ettikleri ve onlara nasıl davrandıklarına ilişkin insandışlaştırmanın paradoksal doğasına değinmek önemlidir. Neil J. Kressel, “çağdaş dünyada bir tür insanlıktan çıkarma olmadan hiçbir kitlesel vahşet gerçekleşmemiştir” demektedir. Dolayısıyla insanlıktan çıkarma kavramı, mağdurların insanlığının inkar edilmesine ve failerin kötü muamelesini meşrulaştırmaya veya haklı çıkarmaya yönelik çabaların temel sacayağıdır. Ancak belirtilmelidir ki, hangi siyasi motivasyonla hareket edilirse edilsin, 1994'te Ruanda'da yaklaşık 800.000 insanın öldürülmesi ve 1998'den bu yana Kongo'da 3.5 milyon insanın ölümüne yol açan olayları haklı ve meşru çıkarabilecek hiçbir sebep yoktur (Soeters, 2005).

Bu çalışma; etnik kimliklerine sarılan bireylerin, şiddeti paylaşmaya başladığı ve onu bir anlam kazanma aracı olarak uygulamaya başladığı sosyal ağ oluşturma sürecini ve grup dinamiklerini ele almaktadır. Gruplararası davranışı incelemeye yönelik sosyal-psikolojik bir yaklaşım olan sosyal kimlik teorisi, iç grupların (bizim ait olduklarımız) ve dış grupların (diğerlerinin ait oldukları) dinamiğini incelemektedir. Bireyler, öz güvenlerini güçlendirmek için gruplara katılmakta ve karşılaştırmalarla sosyal kimlik kazanmaktadırlar. Grubun yapıtaşları/kristalleri olarak üyeler, kendi iç gruplarını ilgili dış gruplarla karşılaştırdıklarında, gruplarını daha olumlu değerlendirirler (Mastors, 2015: 80). Sosyal kimlik teorisinde özdeşleşme, grup bireylerinin birbirleri ile benzerliklerini ve uyum sürecini ifade eden geniş bir kavramdır. Bu teori, insanlıktan çıkarma kavramının kapsamını da açıklar. İnsanlıktan çıkarma, özdeşleşmeyi engellediğinden ihlalci eylemleri kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda gruplararası olumsuz bir karşılaştırmadan kaynaklanan gruplararası rekabet, terörist grupların ortaya çıkma nedenlerini ve düşmanlarına karşı savaş yöntemlerini açıklayıcı bir argüman olabilir. Sosyal kimlik yaklaşımı, kendi türümüzün üyelerini öldürmeye yönelik engellemelerin derin bir açıklamasını sunar. Buna göre, teröre yalnızca teröristler tarafından sürdürülen bir sorun olarak yaklaşmak yerine, gergin ve bozulan gruplararası ilişkilerin bir yansıması olarak da yaklaşmak gerekmektedir (Kruglanski, Crenshaw, Post ve Victoroff, 2008: 64).

Günümüzün en karmaşık politik ve sosyal sorunlarından olan terörizmin bir çeşidi olarak etnik terörizm, esasen terörizmin ideolojik ve dini sebepli olmayan ancak insan toplumlarının kalıcı özelliklerine yönelik duyguları aktif olarak kullanabilen bir çeşit şiddet yaratma kanalıdır. İnsan hakları hukukçusu William A. Schabas “Ruanda'daki soykırımın yolu nefret söylemiyle döşenmiştir” demiştir (Tirrell, 2012). Etnik çatışmalarda nefret, nesiller boyu aktarılmaya uygun bir ortam yaratabilir ve nefretin psikopolitiği toplumsal kimliklere yerleşebilir. Bu anlamda geçmişten beri aktarılan stereotiplerin rolü görmezden gelinmemelidir. Stereotipler, ortak bir kökene dair öznel bir his veren ortak kültürel anlamlar ve/veya zihnin ortak resimleridir. Kendi grup stereotipleri (otostereotipler), her grup üyesinin üstünlük ve gurur duyabileceği özelliklere atıfta bulunur. Örneğin; Ruanda, Burundi ve Kongo'daki çatışmalarda Hutular ve Tutsiler hakkındaki stereotipler önemli bir rol oynamıştır. Tutsiler, her zaman uzun boylu, fiziksel, yakışıklı, gururlu ve liderlik yetenekleri olan zeki insanlar olarak kabul edilirken; Hutular, kaybedenler, köylüler ve köleler olarak nitelendirilmiştir. Alman bilim adamlarının fikirlerini benimseyen Belçikalı sömürgeciler için Tutsiler “siyah tenli Avrupalılar” olarak diğer topluluklardan üstün görülmüştür. Hutular ve Tutsiler arasındaki ayrımlar, Belçika'nın 1926'da her vatandaşın etnik kökeninin girildiği belediye sicilleri oluşturmaya başladığında resmi hale gelmiştir. Bu stereotipler, yüzyıllardır var olan ve Batılıların bu ülkeler hakkındaki görüşlerine kök salan bir dizi algı, önyargı, yanlış anlama ve yarı gerçeklere dayanmaktadır (Soeters, 2005: 78). Benzer şekilde Müslümanlar, Suudi Arabistanlılar veya Orta Doğulular gibi etnik profil oluşturan geniş sosyal kategoriler; stereotipleştirmeyi ve ayrımcılığı teşvik etmektedir (Kruglanski vd., 2008: 61). Sosyal kategorileştirme bazen çok daha belirgin hale gelebilir. Taraflar birbirlerinin farklı gruplardan olduğunu bilse dahi, bunu daha somut olarak göstermek isterler. Örneğin, Güney Sudan'da

³Bu tür araştırmaların sonuçları göstermektedir ki belirli bir terörist kişiliği ve profili yoktur. Dolayısıyla terörü anlama ve önleme noktasında bu gibi çalışmalar çok fazla çözüm ve fayda üretmemektedir.

Nuer ve Dinka etnik topluluklarının birbirlerine karşı güvensizlikleri kendine has yüz dövmelerinde somutlaşmaktadır (Simons, 1999: 8). Görülmektedir ki, bireysel kimlik, sosyal ortamda değişim ve dönüşüme uğrar. Bireysel kimliğin kolektif kimlik içinde aldığı hali anlamak için özellikle terör gibi kriz zamanları önemli süreçlerdir.

Bireylerin temel güvenlik duygusunun devamı için etnik teröre yönelmesine ahlaki mesele olarak yaklaşan ve bu meseleyi "Sosyal Kimlik Teorisi" ile ele alan çalışmamızda ilk olarak, 'Bir Strateji Olarak "Etnik Terör" ve Reddetme Çabaları' başlığında etnik terörizm, istenmeyen birtakım kitle özelliklerine karşı stratejik yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Etnik terörizmi anlamada terörizm kavramının tanımsal ve kavramsal açıklamasına takılıp kalan bir literatürün pratikte fayda üretmeyeceği vurgulandıktan sonra, her siyasi oluşumun bir motive edicisi olduğu savından yola çıkılarak, etnik teröre zemin hazırlayan faktörlerin açıklaması yapılmaktadır. Ayrıca etnik terörizmin diğer terör türleri arasındaki özgünlüğü ele alındıktan sonra olası etnik terör motive edicileri üzerinde durulmuştur. Daha sonra, failerin motivasyonları ve şiddetin etnik ifadesine katkıda bulunan psikolojik, sosyal ve politik güçleri açıklamak için bir diğer alt başlık olarak 'Etnik Terörde Toplumsal Sapma ve Ahlaki Ayrılma Kavramları' başlığıyla, bireyi normal yaşam koşulları ve normlardan ayıran toplumsal sapma süreci ve ahlaki ayrılma bağlantısı değerlendirilmiştir. Bu noktada bireyin grubu içerisinde sapkınlığa duyarsızlaşması ve özdeşleşme gereği değerlerin ihlali, ahlaki değerlerin durumlara ve koşullara göre dönüştürülebilir olduğunu mu ifade eder? sorusu üzerinde durulmuştur. Ardından meşrulaştırma retoriklerinin işlevi ve bu işleve katkı sunan araçlar incelenmiştir. Bu hususlar üzerinde durulduktan sonra 'İnsandışılma ve İnsandışılmanın Gerekliliği Tartışması' başlığında ise Albert Bandura'nın suç işlemeyi kolaylaştıran ahlaki ayrılma mekanizmasının alt kavramı olan "İnsandışılma"nın paradoksal doğası sosyal kimlik teorisi ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Buna göre, insandışılmanın hem insanlığı varlıksal olarak inkar eden hem de insanlığın onurunu (var olduğunu kabul ederek) zedelemeye yönelik olan ikircikli yapısı sorgulanmıştır. Ardından "İnsandışılma, kitlesel şiddet için olmazsa olmaz bir fenomen midir?" sorusu üzerinde durulduktan sonra "Etnik Terörizmde Güvenlik Tehditleri ve Baskı Artışı" başlığında modern ancak eskimeyen sorun olarak etnik terörün yayılmacı ve dinamik özelliğinin yanısıra güvenlik ikilemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda etnik muadilleri etkileyerek değişim - dönüşüm geçirebilen etnik terörün kaygan yapısı ele alınmış ve devlet baskısının ve devletlerin bilgi alma modellerinin etnik terörün yayılma potansiyelini nasıl etkileyeceği üzerinde durulmuştur.

2. Bir Strateji Olarak "Etnik Terör" ve Reddetme Çabaları

Terörizm, medeniyet kadar eski ve insanların azınlığı hedef alarak çoğunluğu sindirebileceklerini keşfettiklerinden beri var olan bir fenomendir. Ancak özellikle Fransız Devrimi'nden bu yana terör kelimesinin kapsamı genişlemiştir (Tilly, 2004). "Terörizm" kelimesi ilk olarak 1795'te "gözdağı veren/korkutan hükümet"i tanımlamak için kullanılırken, Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında Robespierre'in "Terör Egemenliği (Reign of Terror)" ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olmuştur (Volkan ve Harris, 1995). Batı'nın siyasi sözlüğüne göre, Fransız devrimcilerin 1793 ve 1794'te düşmanlarına karşı eylemlerinin bir adı olarak giren terör, genellikle kamuoyunda korku uyandırarak istenen sonuçları elde etmek için tasarlanmış bir şiddet stratejisini ifade eder (McCauley, 2007). Terörizm tıpkı savaş, iç savaş, askeri saldırılar, ayaklanma, etnik çatışma, soykırım gibi şiddet türlerini de kapsayabilen bir çeşit siyasal şiddet formudur (Yamamoto: 2017). Ancak onu diğer şiddet türlerinden ayıran bazı özellikleri vardır. Terör; nadiren kendi başına bir amaçtır, daha ziyade küçük, temsili bir grubu hedef alarak daha büyük bir kitleye korku salmak temel hedeftir (Miller, 2006). Kavramı diğer şiddet türlerinden ayıran unsur, halka/sivillere verilen gözdağı ve belirsizliktir. Terörizmde saldırganlar, başka hedeflere (gruplar, hükümetler, kuruluşlar ve bireyler gibi üçüncü taraf hedefler) ulaşmak için bir araç olarak bir dizi hedefe karşı sembolik olarak şiddet kullanırlar. Etnik terör örgütlerinin önemli yerlere saldırması (ETA'nın İspanya Jandarma Komutanlığı'na saldırması) ve önemli kişilere suikast girişimleri (IRA'nın Louis Mountbatten'e suikast girişimi) buna örnektir. Kurban olarak seçilen kişiler, etki uyandıran birer figür olarak da semboliktir. Ancak her zaman böyle olması da beklenemez. Kurbanlar tamamen rastgele (yani davalının dışında) seçilebilir ve önemsiz bir yerde (otogarı, kafe, konser gibi) dahi öldürülebilir (Yamamoto, 2017).

Terörist eylemlerin amaçlarını ve nedenlerini açıklayan pek çok yaklaşım vardır. Sterling (1981: 4) terörün nedenlerini yedi madde de açıklamaktadır. Bunlar; (a) kişinin kendi adına veya belirli bir grup adına aldığı inisiyatif, (b) halkın dikkatini belirli konulara çekme arzusu, (c) mevcut yasal düzene, toplumsal birlikte yaşama ilkelerine veya belirli bir siyasi veya dini grubun ilkelerine karşı bir isteksizlik ve saygısızlık, (d) devletin yetkililerini ve siyasi rollerini baltalamaya çalışmak, (e) hükümeti belirli bir şekilde davranmaya zorlamak, (f) hükümet veya temsilcilerine yönelik

intikam duygusu, (g) saldırının belirli bir ideolojiyle gerekçelendirilmesi. M. Crenshaw (1985)' a göre, terörist faaliyetlerin dört temel nedeni vardır: (a) statükoyu değiştirme umudu, (b) bir gruba ait olma ihtiyacı, (c) sosyal statüyü yükseltme ve (d) maddi karşılık beklentisidir. Washington'daki Ulusal Akademiler Ulusal Araştırma Konseyi'nden uzmanlar terörizmin iki nedeni üzerinde durmuşlardır. İki terörizmin tırmanmasını kolaylaştıran tarihi, sosyal, politik ve kültürel koşullar; ikincisi, terör faaliyetinde doruğa ulaşan (motivasyon, grup ve ideolojik veya örgütsel faktörler gibi) doğrudan belirleyicilerdir (Wojciechowski, 2017).

Konuya dair literatürde yüzü aşkın terör yaklaşımı/tanımı vardır ancak genel bir tanım üzerinde durulamamasının yarattığı belirsizlik, terörizm çalışmalarının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir (Victoroff, 2005; Wojciechowski, 2017: 66). Horgan (2005)'in ifade ettiği gibi terörizm hakkında konuşmak terörizmi açıklamamaktadır. Birçok teorik ve pratik engel, terörizmin nesnel bilimsel psikolojik incelemesini geciktirmiştir. Terimin karmaşıklığına ve tanımına çok fazla odaklanıldığından ne psikoloji ne de başka araştırmalar, terörizme bulaşanlara özgü nitelikleri ve de terörizme giden yolların varlığını ortaya koyamamıştır. Basitçe söylemek gerekirse, her ne kadar önemli kavramsal ve teorik ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, genellikle “radikalleşme süreci” olarak adlandırılan terörizm meselesi psikoloji bilim adamlarının da desteğiyle aşılması gereken belirsizliklerle örtüldür (Victoroff, 2005; Mastors, 2015; Horgan, 2017). Özellikle terörizmin bir çeşidi olarak etnik terörizm, hem kavram karmaşası içinde kalan hem de çok boyutlu bir bakış açısına ihtiyaç duyan bir kavramdır.

Çeşitli etnik terörist hareketler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları hesaba katmadan, etnik terörizmin motivasyonlarını genel ve belirsiz bir milliyetçilik fikrine atfetme eğilimi ile ilgili bir girişim, bireyin sosyal kategorileşme ve özdeşleşme sürecini anlamadan meseleyi ele almaya çalışmaktır. Etnik terörün kökleri gerçekten milliyetçi duygulara dayanabilir ancak her milliyetçi hareket etnik terör içermez. Dolayısıyla böyle bir bağlantı kurma bir çeşit indirgemeciliğe yol açabilir. Etnik terörizm kavramı, etnisite ve etnik kimlik kavramlarına odaklanmayı gerektirir. Tıpkı terörizm kavramında olduğu gibi bilim adamları arasında geniş çapta kabul gören basit bir etnisite tanımı da bulmak zordur. Etnisite onu inceleyen disipline (sosyoloji, psikoloji, siyaset veya antropoloji gibi) göre kapsam ve içerik olarak değişen bir terimdir (Volkan ve Harris, 1995: 146). Avrupa'nın 19. yüzyıl ulus inşası söylemlerinde çok önemli olan etnik köken, binlerce etnik grubun bulunduğu ancak 200'den az devletin olduğu bir dünyada özellikle son on yıllarda grup kimlikleri ve siyasi oluşumlar için kilit bir örgütlenme ilkesi olarak yeniden doğuş yaşamıştır (Castles, 2011). Özellikle 90'larda önemli bir sosyal kimlik aracı olarak etnisite kavramı, dünyanın her yerinde, başta Avrupa ve Kafkasya olmak üzere (Bosna, Hırvatistan, Kosova, Gürcistan ve Ermenistan gibi ülkelerde), Latin Amerika'da (Guatemala, El Salvador ve daha sonra Bolivya), Asya'da (Burma, Nepal ve Afganistan), Afrika'da (Ruanda'daki katliamlar ve Burundi, Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti) ve diğer yerlerde önemli bir mücadele odağı ve direniş motivasyonu haline gelmiştir (Castles, 2011). Etnik köken, terörizmin modern evresinin genel olarak kabul edilen başlangıcı olan 1968'den günümüze kadar terörist veya isyancı gruplar için en yaygın gündem ve son otuz yılda siyasi şiddetin birincil üreticisi olmuştur (Pluchinsky, 2006). Etnik köken, siyasi şiddet için güçlü bir motivasyon nedenidir. Etnik gruplar arasında barış genellikle normdur ve çatışmalar ortaya çıktığında, savaşı taraflar sıklıkla yeniden etnik hatlar üzerinden örgütlenir (Hansen, Nemeth, Mouthlein, 2020). Ignatieff (1998), etnik kimliğin değişken doğasına odaklanarak şöyle der: “etnisite bazen deriymiş, değiştirilemeyecek bir kadermiş gibi tanımlanır. Aslında, etnisite hakkında esas olan onun esnekliğidir. O bir deri değil, sürekli yeniden boyanan bir maskedir.” Grup üyeleri; kendileri için bir isim belirlediklerinde, ortak bir ataya inandıklarında, tarihi hatıraları paylaştıklarında, ortak bir kültüre sahip olduklarında, toprağa bağlılık hissettiklerinde kendilerini ortak etnik kökenleri ile tanımlanmaktadır. Dini teröristlerden farklı olarak etnik teröristler, ilahi veya teolojik zorunluluklara yanıt olarak operasyonlar yürütmek yerine, ayrı bir insan grubunun statüsünü yükseltmek için şiddet eylemleri gerçekleştirir (Horgan, 2005: 12). Etnik teröristler, kusurlu olarak algıladıkları bir sistemi düzeltmek amacıyla şiddete başvururlar ve genellikle onları tamamen yok etmek yerine genellikle hükümet yapılarını yeniden inşa etmeyi seçerler. Literatürde etnik temizlik ve soykırım gibi iç savaş uygulamaları da etnik terör olarak adlandırılmaktadır (Tilly, 2004).

Etnik terörün dahil olduğu inatçı bir çözümsüzlük sürecini başlatan birçok sebep sayılabilir. Bunlar tek başına veya birlikte devletin kendisi veya etnik grup tarafından devlete/etnik gruplara meydan okuyan tehlikeli sonuçlar üretebilir. En önemli sebeplerden biri siyasi şikayetlerdir. Etnik gruplar şikayetlerini ve taleplerini değerlendirebilecek siyasi bir platformda yer almadığında şiddet, alışıldık bir eylem haline gelebilir. Siyasi dışlanma veya hükümetin

karar alma süreçlerine erişim eksikliği gibi dezavantajlı durumlarda etnik grup, üyelerini barışçıl siyasi tutumlar yerine şiddete başvurmaya yönlendirebilir (Hansen vd., 2020: 282). Ayrılcılık, etnik terörist veya isyancı grupların özelliklerinden biridir (Pluchinsky, 2006). Ulusal iktidardan dışlanan etnik gruplar, ulusal ya da yerel temelli şikayetlerini iletmek için herhangi bir araçtan yoksundur ve sonuçta ortaya çıkan hayal kırıklıkları ve “güçsüzlük duygusu” üyeleri şiddete başvurmaya motive edebilir (Koff, 2009). Etnik temelli siyasi ayrımcılık varsa etnik şikayetleri perçinler, yoksa da etnik kimlik üzerinden ayrılcı siyaset kanalı açar (Boylan, 2016). Crenshaw (1981: 383), şöyle der: “Doğrudan bir terör nedeni olarak kabul edilebilecek ilk koşul, çoğunluk tarafından ayrımcılığa uğrayan etnik bir azınlık gibi, daha büyük bir nüfus ile tanımlanabilir bir alt grubu arasında somut şikayetlerin varlığıdır”. Uluslararası verileri inceleyen daha yakın tarihli bir çalışma, terörizmin daha güçlü siyasi şikayetlere sahip etnik gruplar arasında ve önemli ekonomik ayrımcılık veya siyasi dışlanma yaşayan etnik grupları içeren ülkelerde daha çok olası olduğunu ortaya koymaktadır (Choi ve Piazza, 2016; Piazza, 2011).

Ayrılcık mücadelelerde terör yaygındır (Muller ve Weede, 1990; Pokalova, 2010: 429). Sömürge döneminde milliyetçi hareketlerin genellikle teröre yönelmesi bu gerekçeyle açıklanabilir. Çünkü mağduriyet hissi, eşit haklar ve/veya ayrı bir devlet gibi kazanımlar talep eder ve bu duruma yönelik her engel aşırılığı güçlendirir. Dolayısıyla terör, bu kitleler için iyi ve maliyetsiz bir başvuru alanıdır (Crenshaw, 1981: 384). Terörün kaynağında devlet gücünün sivillerin sindirilmesine dayandığı ilişkiyi (yukarıdan aşağıya) karakterize etmek için olabileceği gibi “terör kültürü” ve “korku kültürü” gibi (Margold, 1999)), asimetrik bir güç ilişkisi (aşağıdan yukarıya) de söz konusu olabilir. Özellikle devlete karşı güçlü siyasi talepleri olan etnik gruplar mevcutsa, aşağıdan bir terörün desteklenmesi muhtemeldir (Boylan, 2016: 255). Bu durum taraflar arasında kutuplaşmaya izin veren bir süreci ifade edebilir (McCaughey, 2007: 38; Jenkins, 2018).

Nüfuslarının önemli bir bölümünü dışlayan devletlerin iç savaş ve terörizm ile karşı karşıya olma olasılığı ve riski daha yüksek olabilir (Choi ve Piazza, 2016 ; Wimmer vd., 2009). Bir bölge, iktidardan dışlanmış bir etnik grubu içeriyorsa, terör saldırılarına uğrama riski yüksektir (Hansen vd., 2020: 283). Belirli etnik grupları siyasi iktidardan dışlamaya devam eden demokrasilerde etnik gruplara yönelik siyasi katılım imkanının olmaması (ya da az olması), iktidara erişimi reddeden ve muhaliflere zulmeden rejimlerin varlığı terör riskinde artış yaratabilir (Crenshaw, 1981). Bu durum, demokratik ülkeler için etnik temsilin yalnızca soyut bir demokratik değer olmadığı aynı zamanda bir güvenlik meselesi olduğu anlamına da gelmektedir. (Hansen vd., 2020: 294). Devletin politikalarıyla veya toplumun statükoya bağlılığıyla ilgili toplu şikayetlerin yanında etnik topluluğu temsil ettiğini iddia eden elitler (gruplar/seçkinler) arasındaki rekabet de etnik terörün gelişimine katkıda bulunabilir (Boylan, 2016). Seçkinler ortak çıkarlar peşinde koşmaya birlikte başlayabilirler, ancak hareketin ilerleyen süreçlerinde, genellikle özel çıkar elde etme veya hareketi farklı şekillerde ilerletme beklentileriyle birbirlerine ters düşebilirler. Bu nedenle rekabet halindeki seçkinler, takipçileri çekmek için giderek aşırı milliyetçi söylemlere yönelebilmektedirler (Kaufman, 1996: 109). Örneğin Hamas, El Fetih ve İslami Cihad gibi Filistinli örgütler, halkın dikkatini çekmek için giderek daha çarpıcı intihar bombacısı eylemleriyle birbirlerine üstünlük sağlamayı amaçlamıştır (Kaufman, 1996).

Etnik teröre yönelik diğer bir itici güç, ekonomik sorunlardır. Ekonomik açmazların kolayca siyasi bir şikayete dönüşebileceği gerçektir (Collier ve Hoeffler, 2004; Fearon ve Laitin, 2003). Şiddete meyilli grup liderleri, zayıf ekonomik koşulları kolayca lehine çevirebilirken, geleceğe yönelik çeşitli mali vaadlerde bulunabilir. Sadece çatışmanın başında değil şiddetli çatışmaların sonunda da en çok zarara ekonomik olarak zayıf taraf katlanmaktadır. Fearon ve Laitin (2003), düşük gelirli ülkelerin iç savaştan zarar görme olasılıklarının daha yüksek olduğunu çünkü hükümetlerinin kendi topraklarını denetlemek ve etkili kontrgerilla stratejileri izlemek için gereken kaynaklara sahip olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ekonomik yoksunluk şiddet için bir fırsat yaratır (Boylan, 2016: 256). Ekonomik sebeplerin bir alt başlığı olarak ekonomik eşitsizliği değerlendirmek bir kalkışma sebebi olarak terörü anlamamıza yardımcı olacaktır (Piazza, 2011). Bilindiği gibi, ekonomik eşitsizlik durumunda avantajlı taraflar, gerektiğinde güç kullanarak statükoyu korumaya hevesli iken, yoksul kalan taraflar yeniden dağıtıcı politikaları savunacaklardır (Boylan, 2006). Özellikle mahrum kalan taraf (dezavantajlı) için bakıldığında bahsedilen diğer sebeplerden bazılarıyla birleşen ekonomik sebepler, iç çatışmalara yol açabilecek öfke ve hayal kırıklığı yaşayabilir. Diğer bir deyişle ekonomik motivasyonlar, terörist hareketlerde talep arttırıcı rol oynayabilir. Gurr (1970)’un göreceli yoksunluk teorisi, bireylerin maddi statüleri beklentilerinin altında kaldığında, küskünlük ve hayalkırıklığı geliştirdiklerini iddia eder. Bu

tür duygular, potansiyel olarak, bu beklentileri karşılamayı amaçlayan toplumsal hareketleri teşvik ederek, ayaklanma, savaş ve terör gibi hareketlenmelere yol açabilir. Örneğin Rusya ile 1994 ve 1995 yıllarında Çeçenya'nın başkenti Grozni'nin yıkımını da içeren çatışmada kendilerini zayıf ve tecrit edilmiş bir konumda bulan Çeçen liderler, kaynak/savaşçı temini için Asya'daki aktörlere ve örgütlere ulaşabilmıştır.

Etnik terör hareketi, haksız/eşitsiz olduğu kabul edilen bir ekonomik standardın düzeltilmesine yönelik bir girişimin siyaseti olabilir. Ancak revizyonist talebin yoğunluğu, bazı şiddet türlerini azaltırken bazılarını artırabilir. Muller ve Weede (1990) yüksek ekonomik büyüme oranlarının siyasi şiddet olaylarını azaltırken, potansiyel ayrılıkçılığı artırdığını belirtmektedir. Ekonomik olarak ayrımcı siyaset özellikle terör kampanyaları patlak verdikten sonra hızla kamuoyunun desteğini almada önemli bir faktördür (Richardson, 2007). Kısaca ekonomik dezavantaj, halkın filizlenen terörist hareketlere desteğini çekebilen ikna edici bir odak noktası olabilir (Boylan, 2016: 256). Çünkü düşük gelirli bölgeler, daha fazla kaynak kıtlığı yaşamakta, etnik grup rekabetini yoğunlaştırmakta ve farklı etnik grupların birbirini düşman olarak görme olasılığını artırmaktadır (Horowitz, 1985; Petersen, 2002; Bohlken ve Sergenti, 2010).

Bazı çalışmalarda ise, etnik çeşitliliğin tek başına şiddeti tetiklemesinin teorik bir nedeni olmadığı konusunda genel bir fikir birliğine varılmıştır (Chandra ve Wilkinson, 2008; Posner, 2006). Danzell vd. (2019) ve demografik kutuplaşmanın terörizm riskini artırdığına vurgu yapılmıştır (Kearney, 1985; Tercek, 1977). Belirtilmelidir ki, her zaman olmasa da, etnik çeşitlilik etnik terörün katalizörü olabilir (Melander, 2009). Yugoslavya'nın parçalanması, kitlesel etnik şiddetin patlak vermesi için bölgesel etnik çeşitliliğin önemli olduğunun en çarpıcı örneği olabilir. Slovenya'da son derece homojen olarak yoğunlaşmış Slovenlerin, 1991'de Yugoslav Halk Ordusu tarafından Yugoslavya'dan ayrılmalarına ve bağımsızlık kazanmalarına nispeten kolay şekilde izin verilmiştir. Sırplar için Slovenya'da hemen hemen hiç Sırp yaşamadığı için sınırlı bir çatışma yaşanmış ve on gün süren çatışma boyunca savaşta sadece 63 kişi ölmüştür. Buna karşılık, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in ayrılmaları, yoğun Sırp nüfusu nedeniyle son derece sancılı ve soykırımı da içeren büyük ölçekli bir savaşla gerçekleşmiştir. Sonuç olarak Hırvatistan'daki savaşta 10.000 kişi hayatını kaybederken, 500.000'den fazla kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bosna Hersek'teki tablo daha ağır bir durumu göstermiştir; 55.000 kişi hayatını kaybetmiş ve 2.000.000'a yakın kişi yerlerinden edilmiştir (Melander, 2009: 100). Bir diğer örnek olarak Tamil Kaplanları olarak bilinen terör örgütü ile uzun yıllar mücadele eden ve bu mücadelede yaklaşık 70.000 kişinin hayatını kaybettiği Sri Lanka'dır (Bandarage, 2008). Burada da etnik çeşitlilik, etnik hatlar boyunca ayrılıkçı şiddet stratejilerini besleyen tali bir neden olmuştur.

Etnik teröre yönelik en önemli sebeplerden bir diğeri ise barış ortamına izin vermeyen ve şiddete varan davalarını sürdüren kişisel tarih ve bireysel psikolojinin iç içe geçtiği (Volkan ve Harris, 1995: 152; Volkan, 1998) sekter nefretler ve bunların sonucunda oluşan karşılıklı duygu üretimidir. Adli psikiyatri ve kriminolojide, aşağılanma veya istismar edilme duygularının terörü besleyen intikamcı tutkuya yol açtığı bilinmektedir (Volkan, 1998; Victoroff, 2005: 29; Kruglanski vd., 2008). McCauley (2017), utanç ve öfkenin kombinasyonu ile açığa çıkan aşağılanmanın terörist çatışmalar için önemli bir büyüme faktörü olduğunu ve bu konunun büyük ölçüde göz ardı edildiğini ifade etmiştir. İntikam duygusunun da terörizmde motivasyon olarak oynadığı merkezi rolün sayısız tarihsel kanıtı vardır. İntikam beklentisi, terör eylemine ve teröristin ölümüne anlam, devamlılık ve hatta ölümsüzlük verir. İntikam, öfkenin bir işlevi olmasının yanında aynı zamanda aşkınlık arzusunun da bir işlevi olabilir (Crenshaw, 1981). Örneğin Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi, küçük düşürücü Versailles Antlaşması'nın yarattığı duygu üretimi intikamcı bir liderin demokratik yollarla yükselişine izin vermiştir. Gücü elinde tutan bir devlet veya lider grubu kendince bir toplum vizyonu aşulamakta (Ben Yehuda, 2005: 35), belirli kitleleri günah keçisi yapmakta, dünyayı insanlık dışı olarak tanımladıkları insanlardan (Slavlar, Çingeneler, Yahudiler, engelliler ve daha fazlası) kurtarmak için onları yeni kolektiviteden dışlayarak zımnen veya açıkça onların yok edilmesini istemektedir. Böylece Hitler'in liderliğindeki Naziler, Aryanlardan oluşan bir Alman halk topluluğu (volkgemeinschaft) yaratarak ülkeyi, aşağılanmadan ve dışlanmadan kurtarma mücadelesi verdiği inandırmaya çalışmıştır (Hinton, 2005: 283). Yine Ortadoğu'daki mevcut şiddetle doğrudan bağlantılı bir durum olarak aşağılanma ve bunun sonucunda ortaya çıkan intikam dürtüsü ve baskısı, terörist şiddeti tetikleyebilen psikolojik faktördür (Juergensmeyer, 2000; Victoroff, 2005). Hamas'ın siyasi lideri Abdul Aziz Rantisi, İsrail Savunma Kuvvetleri tarafından öldürülmeden önce açıklamada: "Bu şekilde ölmek, her gün hayal kırıklığı ve aşağılama içinde ölmekten daha iyidir." demiştir (Juergensmeyer 2000: 187). Filistinli psikiyatrist Eyad el Sarraj (2002), aşağılanmanın genç intihar bombacılarını motive eden önemli bir faktör olduğunu gözlemlemiştir (Victoroff, 2005: 29).

Gerek narsistik yaralanmanın sonucu gerekse acı veren bir sosyal stres olarak değerlendirilsin aşağılanma, ihlali taraflara karşı misilleme yapma dürtüsünü açığa çıkaran derin bir duygusal faktördür. Ortaya çıkan intikam hevesi, sadece bireyin amaçlarına değil (terörist davranışı özelinden), aynı zamanda grubunun amaçlarına da hizmet eden (grup davranışı özelinden) bir motive edicidir (Victoroff, 2005). Harff ve Gurr (2004: 3), devletle sorunları olan etnik grupları, şiddet kullanarak isyan etme olasılıkları daha yüksek olduğu için ayrımcılığın hedefi olan gruplar olarak değerlendirmektedir. Ayrımcılığa ek olarak, ev sahibi devlet; konuşma, toplanma, hukukun uygulanması ve yargılanması, bireysel haklar, mahremiyet ve güvenlik gibi çeşitli alanlarda baskıcı olması siyasi sorunlar doğurabilir (Davenport ve Inman, 2012: 620). Devletler, sınırları içinde meşru olarak zorlayıcı güç kullanabilir. Ancak bu gücün aşırı ve haksız kullanımı, devlet destekli bir terör durumunu ortaya çıkarabilir. Bu türden bir terör, devlet kurumları tarafından devletin coğrafi sınırlarının dışına ihraç edilebilir (Ben Yehuda, 2005: 35). Nitekim baskı ve çatışma birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Hakim grup ve hükümet tarafından uygulanan baskı, azınlık grubunun kimliğinin savunmacı bir şekilde yoğunlaşmasına yol açabilir (Post, 2007: 11). Sonu görünmeyen baskı atmosferinde pasiflik ve itaat çok uzun süremeyeceğinden, baskının altında yatan şikayetler aktif hale gelebilir ve sosyo-etnik dışlanmayı ve marjinalleşmeyi şiddetlendiren gayri resmi engeller açık düşmanlıklara dönüşebilir (Boylan 255; Thoms ve Ron, 2007; Koff, 2009). “Devlet baskısı önemli bir risk faktörüdür, çünkü gizli şikayetleri aktif düşmanlıklara dönüştürebilir ve zulme uğrayanlara şiddet için güçlü motivasyonlar sağlayabilir” (Thoms ve Ron, 2007).

Bir kez terörize edilen kurban kitlesi, aynı anda hem geçmişin yasını tutar hem de geleceğe kaygıyla bakar (Knutson (1981)'dan aktaran Volkan ve Harris, 1995: 153-154). Terörist gerekçeler de bu durumla paralel olarak geçmişteki acılara, yaratılacak görkemli geleceğe odaklanabilir. Çünkü paylaşılan suçluluk ve kaygı, grubun karşılıklı bağımlılığını arttırabilir. Bu durumda halk kitleleri, otorite figürleri ve ahlaki doğrulama kaynakları olarak liderlere ve ortak ideolojiye daha bağımlı hale gelebilir (Crenshaw, 1981: 395). İsrail ve Filistin cezaevlerinde Filistinli mahkumlarla yapılan röportajda Filistin davası için savaşa olan bağlılıklarının “kemiklerine işlediği”ni ifade etmeleri, yaşanan coğrafyanın kaderine teslimiyetlerini ve bazen terörün verili bir seçenek olabileceğini göstermektedir (Post, 2007: 12). Sosyal kimlikler üzerine yapışan yaşanmışlıkların izleri, zorla/keşfi olarak barış masasına oturan tarafların anlaşmalarını da etkisiz hale getirebilir. Çünkü barış asla kesin bir şey değildir ve çatışma potansiyeli her zaman muhtemeldir. Barış zamanında belli başlı sınırlar kurarlar ve bu sınırları korurlar, ancak sınırlar, doğaları gereği taraflara göre yeniden şekil alır (Simons, 1999). Sudan'da Kuzey ve Güney tarafları 2005 yılının başında bir barış anlaşması imzalamasına rağmen ülkenin batısındaki (Darfur) düşmanlıklar durmamıştır (Soeters, 2005). Benzer bir durum Bosna Savaşı sonrası Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanması ile yaşanmıştır. Etnik gruplararası kutuplaşma, etnik topluluklar arası duygu üretimi yaratmakta ve bu durum barış ortamını olumsuz etkilemektedir.

Etnik terör, aynı zamanda kültürel bir süreci ifade etmektedir. 1964'te Doğu Kudüs'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kuruluş konferansı yapılırken liderliğine Ahmed Shukeiry atandığında şu açıklamalarda bulunmuştur: “Arap bakış açısına göre Filistin'in kurtuluşu ulusal bir görevdir ve Filistin'de Arap vatanına karşı Siyonist ve emperyalist saldırganlıklar püskürtmeye çalışılır...1947'de Filistin'in bölünmesi ve İsrail Devleti'nin kurulması, zamanın geçmesine bakılmaksızın tamamen yasadışıdır, çünkü bunlar Filistin halkının iradesine ve kendi doğal haklarına aykırıdır... Balfour Deklarasyonu, Filistin Mandası ve bunlara dayanan her şey hükümsüz sayılır. Yahudilerin Filistin ile tarihi veya dini bağları olduğu iddiaları, tarihin gerçekleriyle ve devleti neyin oluşturduğuna dair daha doğru bir anlayışla bağdaşmaz. Yahudilik, bir din olarak bağımsız bir milliyet değildir. Yahudiler de kendine ait bir kimliğe sahip tek bir ulus oluşturmazlar. Onlar ait oldukları devletlerin vatandaşlarıdır” (Post, 2007). Benzer şekilde milliyetçi-ayrılıkçı örgütlerden İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ve Bask Yurdu ve Özgürlüğü (ETA), nesiller boyu süregelen söylemleriyle kökenlerinin 1000 yıldan fazla izini sürerek ayrılık kültürünün taşıyıcısı olmuşlardır (Post, 2007: 12). Belçika'da yaklaşık elli yıl önce var olan etnik gruplar (Valonlar, Flamanlar ve Almanca konuşan Belçikalılar) arasındaki ilişkiler birkaç on yıl içinde tamamen değişmiş, yaklaşık elli yıl önce Valonlar, ekonomik ve idari anlamda en baskın grup iken, günümüzde bu avantajlı konumu tamamen kaybetmiştir. Üstelik bu durum kan dökülmeden istişare ve müzakere ile gerçekleşmiştir. Eski Yugoslavya'da ise sosyal ve ekonomik değişiklikler grup dinamiklerinin hakim olduğu topyekün bir iç savaş yoluyla meydana gelebilmiştir (Soeters, 2005: 59). Dolayısıyla farklı toplumlarda toplumsal değişim süreci kültürel unsurlar üzerinden de ilerlemektedir. Çeşitli kültürel yapılanmalarda etnik teröre varan toplumsal değişimi ve faileri davalarına kilitleyen faktörleri anlamak için, toplumsal sapma ve ahlaki ayrılma kavramlarını incelemek gerekir.

3. Etnik Terörde Toplumsal Sapma ve Ahlaki Ayrılma Kavramları

Dünyanın birçok yerinde süregelen bir sorun olarak etnik kimlik grupları adına yürütülen terör, yoğun olarak yaşanan bir terör türüdür (Horowitz, 2001; Tilly, 2004). Etnik terör örgütleri, sadece devlet yetkilileri ve rakip etnik grup üyelerini değil, aynı zamanda devlet içi ve dışındaki kendi etnik seçmenlerinin üyeleri de dahil olmak üzere birçok bireyin hayatını tehdit etmektedir. Etnik teröristler genellikle akıl sağlığı yerinde olan ve seçim yapabilen sıradan insanlardır.² Bu noktada sosyal bir varlık olarak bireylerin, kendi grupları içerisinde bir sapkınlığa meylettikleri ve toplumsal bir sapkınlığın çekiciliğine kapıldıkları söylenebilir. Toplumsal sapma bir ülkenin genel olarak üzerinde mutabık kaldığı belirli kurallar ve değerler bütününe ihlalini ve esasen bir çeşit radikalleşme sürecini ifade eder. Çünkü “radikalleşme, (başkaları tarafından) önemli sosyal normları ihlal ettiği düşünülen (örneğin, sivillerin öldürülmesi) faaliyetleri destekleme veya bunlara katılma süreci olarak tanımlanır” (Kruglanski, Gelfand, Bélanger, Sheveland, Hetiarachchi ve Gunaratna, 2014: 69). Toplumsal sapma, esasen ahlaki olarak neyin ideal olup neyin dışlanacağını da gösteren önemli bir kavram olmakla birlikte zaman zaman değişkenlik de gösterebilmektedir. Çünkü suç ya da sapma olarak ifade edilen bir davranış, farklı bir gelişim evresinde veya konjunktürde erdemli, meşru ve olağan kabul edilebilir. “Birinin teröristinin diğerinin özgürlük savaşçısı olabileceği” ifadesi terörizm çalışmalarında yaygın bir ifadedir. Tarihsel süreçte dünya lideri olarak kabul edilenlerin bazısı tutuklu veya “terörist” olarak ele geçirildikten bir süre sonra barış için özgürlük savaşçıları olarak adlandırılmıştır. İsrail'in Menachem Begin'i ve Güney Afrika'nın Nelson Mandela'sı sadece iki örnektir (Ben Yehuda, 2005: 33). Dolayısıyla kabul edilemez olarak görülen ve dışlanan pek çok durum, kişi ve olay, ahlaki boyutta yeniden müzakere edilebilir. Kruglanski ve arkadaşları (Kruglanski, Jasko, Chernikova, Dugas ve Webber: 2017), sapkınlık durumunda şiddetin normal sayılan diğer fenomenlerden çok da farklı olmadığını ifade eder. Stalin'in Ağustos 1940' ta Lev Troçki'ye yönelik suikast emri vermesi ve ardından 1961 yılında "Sovyetler Birliği Kahramanı" madalyası ve unvanını kazanması bu duruma örnektir (Ben Yehuda, 2005: 39). Benzer olarak Atina hukukuna göre Sokrates bir suçlu iken daha sonraki yıllarda Sokrates'in görüşleri bir erdem olarak değerlendirilmiştir. Eylem üzerinden gidecek olursak, diğer insanları öldürmek, her zaman olumsuz ve damgalanmış bir eylem olarak yorumlanmaz ve hatta bazen kutsal bir eylem³ olarak görülebilir. Bunun yanında insan hayatına bilinçli olarak son vermek zorunlu bir eylem olarak da görülebilir. Örneğin milletlerin istiklal ve tam bağımsızlık için çetin mücadelelerine vurgu yapan “bir karış toprak için bin can feda olsun” gibi kutsal savaş söylemleri, karşı tarafı etkisiz hale getirecek her türlü çabanın zorunlu olarak yapılmasını vatanseverlikle ve sembolik kahramanlıklarla ödüllendirilmektedir. Ben Yehuda (2005: 37) bu durumu “olumlu sapma” olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla inşa edilen gerekçelendirmeler birtakım sembolik ifadelerle suni ahlaki sınırlar yaratır veya ahlaki sınırları yeniden müzakere eder. Her topluluk kendine has kültür motifi ve ortak bilinç⁴ ile ahlaki tercihlerini inşa etmektedir (Durkheim, 2006). Dolayısıyla terörü kullanan herhangi bir grubun (veya devletin) mücadelesinin meşrulaştırılması, ahlaki sınırların yeniden çizilmesini gerektirir.

Etnik teröristlerin eylemleri sonrasında peşinde oldukları amaç, “meşrulaştırma retoriği”dir (Miller, 2006: 128). Terör veya savaş zamanlarında, bir gruba yönelik ölümcül şiddet kullanmak, suçlu olarak damgalanma riskini barındırdığı için suçlu/suçları hem şiddet uygulayan grup üyelerine hem de dış dünyaya karşı meşrulaştırmayı gerektirir (Ben Yehuda, 2005: 46). Şiddet kullanımlarının yalnızca kendileri tarafından değil, sempati duyan başkaları tarafından da haklı gösterilmesini ve meşru olarak kabul edilmesini isterler. Ne var ki, dünyanın hızla gelişme kaydettiği teknolojik imkanlar da bu meşrulaştırma çabalarına destek vermektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında elektronik ve yazılı kitle iletişim araç-

⁴ Monahan (2015: 14), terör riski olasılıklarının kapsamlı bir değerlendirmesinde şu sonuca varmaktadır: “Bugüne kadar incelenen hiçbir toplumda, kişilik özelliklerinin terörizme karışanları terörden imtina edenlerden ayırt ettiği bulunmadı”.

⁵ Aztek ve diğer kültürlerde “kurban statüsü” gibi

⁶ “Bir toplumu oluşturan üyelerin arasında var olan inanç ve duyguların tümü, kendine özgü yaşamı olan belli bir dizge oluşturur; buna ortak bilinç denilebilir (Durkheim, 2006: 109).

larının yaygınlaşmasıyla, kitleleri herhangi bir mücadelenin uygunluğuna ikna etmek için medyayı kullanmak, terör örgütlerinin ayrılmaz bir özelliği haline gelmiştir (Pluchinsky, 2006: 22). Bu bağlamda medya sunumları, ahlaki ve ideolojik varsayımlara dayalı sosyal gerçeklikler ve gündemler inşa etmektedir. Günümüzde de ahlaki sınırlar medya tarafından zorla çizildiğinden terörizm de bir çeşit medya "çizgisi" haline gelmiştir (Ben Yehuda, 2005: 34). Dolayısıyla seçici bir tarihsel bağlam yaratması açısından medyanın rolü göz ardı edilemez. Basitçe söylemek gerekirse, terör faaliyetlerinin medyada temsili, karmaşık gerçekleri izleyicilere yönelik basitleştirilmiş, zamanla sınırlı ve anlaşılır haberlere dönüştürme ihtiyacı ve adil habercilik politikası, teröre başvuranlara en azından bazı hedeflerine ulaşmada ilginç ve güçlü bir avantaj sağlayabilir. Benzer şekilde devletin medya üzerinde büyük bir etkisinin olduğu ve hatta medyayı kontrol ettiği yerlerde, devletin terörü kullanabilmedeki üstünlüğü de önemli ölçüde artar. ABD haber medyasına göre, Ebu Garib olayında mahkumlara yönelik insan hakları ihlallerini ahlaki anlam ve imgelemlerle dolu yumuşak bir dille kullanmaları (mağdur edilen tutuklulara yönelik "işkence edildi" yerine "istismar edildi" denilmesi gibi) bu duruma örnektir (Ben Yehuda, 2005: 46).

Şiddet eylemlerinde ahlaki motivasyonların doğasını anlamak için, ahlaki olmakla ahlaki görünmek arasındaki hassas çizgiyi incelemek gerekir (Batson ve Thompson, 2001). Bu durumu daha net analiz eden Bandura, 'Ahlaki Ayrılma'nın sekiz aşamasından bahseder:

- (1) Ahlaki Gereçlendirme: Davranışının daha yüksek bir sosyal ya da ahlaki amaca hizmet ettiğini ifade eder,
- (2) Avantajlı Karşılaştırma: Zarar verici davranışlarını etkilemek istediği kitleye kabul ettirmek isteyen fail, diğer acımasız davranışlarla kendi davranışını karşılaştırır ve kendisinininkinin daha masumane olduğunu göstermeye çalışır.
- (3) Örtmeceli Etiketleme: Fail, zararlı davranışlarını laf kalabalığı ile yumuşatmaya çalışır,
- (4) Sonuçları Azımsama, Aldırmama ya da Saptırma: Fail, eylemlerinin sonuçlarını görmezden gelerek ortada bir zararlı eylem olmadığına yönelik çeşitli stratejiler izler,
- (5) İnsanlıktan Çıkarma: Fail, planladığı davranışları gerçekleştirmek için düşmanlık beslediği kişileri insandan aşağı bir varlık olarak görür,
- (6) Suç Yükleme: Kendini temize çıkarmak amacıyla, zarar gören kurbanların çektikleri acıların nedeninin yine kendileri olduğuna dair söylemlerde bulunurlar,
- (7) Sorumluluğun Yerinin Değiştirilmesi: Fail eylemlerinin sebebinin kendi iradesi dışında bir otorite tarafından belirlendiğini ifade eder,
- (8) Sorumluluğun Yayılması: Eylemi gerçekleştiren insan sayısının artması ile kişinin bu eylem üzerindeki sorumluluk duygusunun azalması durumudur (Bandura, 2016).

Özellikle insandıışılaştırma, terör, çatışma ve soykırım çalışmalarında özellikle kurban/mağdur bilimi (victimology) açısından önemli bir fenomendir. Kavramla bağlantılı olarak ahlaki dışlama konusunu hassasiyetle ele alan Opatow (1990), ahlaki olarak dışlananların failer tarafından (ve destekçilerince) değersiz, sömürülebilir ve haksız olarak algılandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla kurbanlaştırma sürecini ahlaki boyutta ele almak için insandıışılaştırma kavramını detaylıca ele almak gerekir.

3.1. İnsandıışılaştırma ve İnsandıışılaştırmanın Gerekliği Tartışmaları

İnsandıışılaştırma (dehümanizasyon), genellikle insanların insan statüsünün inkar edilmesi olarak anlaşılır ve genellikle kurbanları insandan daha aşağı görme, insandıışılı biçimlerde tasvir etme olarak tanımlanır. Tarihte bilinen en kötü insanlıktan çıkarma vakalarının çoğu, vahşeti haklı çıkarmak için hayvan benzetmelerinin veya metaforlarının kullanımını ve insanların insanlığını hayvanlarla özdeşleştirerek onları insandan aşağı statüye indirgemeyi içermektedir (Bandura, 1990; Ruiter, 2021: 4; Lang, 2010: 228). Hinton (2005), failerin bir kurbanın öldürülmesini cinayet olarak değil, "daha ziyade aşağılık bir hayvanın

katledilmesi olarak algıladıklarını ifade eder. Ruanda'daki çatışmalarda Tutsiler, Hutuları boynuzlu, toynaklı, hain, güvenilmez ve hatta şeytani olarak nitelendirerek sistematik olarak düşmanca duygular ve stereotipler üretmişlerdir. Tutsilerin insanlıktan çıkarılmasının retoriksel olarak en üst seviyesi, böcek/haşarat sıfatıydı. Onlara göre bu zararlı böcekler ancak ayaklar altında çiğnenmeli veya dövülerek öldürülmeliydi (Soeters, 2005: 81). Hitler rejiminin Yahudilere (kültür zehirleyicisi), iktidarın Stalinist rejim muhaliflerine (fare), Ruanda soykırımı esnasında Hutuların Tutsilere (haşarat/böcek) yönelik insandışılaştırma örneklerinde olduğu gibi, insan kitlesini hayvanlaştırma veya cisimleştirmenin altında yatan nedenler kurban bilimi ve siyaset bilimini buluşturan süreçleri ortaya çıkarır. Aslında bu süreçte failler, gerçekleştirilen eylemlerin mağdurlarını insani özellikleri olmayan sıradışı varlık imajına büründürerek kendi suç işleme sürecini rehabilite etmektedirler. Bir başka deyişle, failler insandışılaştırma yoluyla kurbanlarının insanlığını belirli şekillerde inkar ederek suç işleyeceği atmosferi kendine uyarlamaya çalışmaktadır (Bandura, 1990, 2006; Ruiter, 2021). İnsanın belirli şekillerini inkar etmekle yapılmak istenen ahlaki statünün inkarıdır. Buna göre kurbanlar diğer insanlar gibi fiziksel, biyolojik ve psikolojik özelliklerini barındırmakla birlikte ahlaken yetersiz ve değersizdir (Smith, 2016: 424). Mağdurların haşarat olarak temsil edilmesi sözlü anlamda biyolojik olarak insan statülerini inkar ederken, onlara karşı küçük düşürücü muamele gösterme eylemi onlara hala insan özelliği atfedildiğini de göstermektedir.⁵ Burada kurbanların insani özelliğini, kötü muamele lehine sayılan bir sebep olarak yorumlama ve anlamlandırma söz konusudur (Ruiter, 2021).

Şiddetin psikolojik kolaylaştırıcısı olarak insandışılaştırma, son yıllarda da kapsamlı bir araştırmaya konu olan karmaşık bir olgudur (bkz. örn. Bain, Park, Kwok, Haslam, 2009; Haslam, 2006; Manne, 2017; Smith, 2012; Maoz ve McCauley, 2008; Ruiter, 2005). Psikanalist Erik Erikson, etnisite kavramını açıklamak için suni olarak oluşturulan grup kimliğinin (sahte türleşme) diğer insanların kimliğinden daha az insani olduğuna dair bir inanışla ortaya çıktığını ifade eder (Volkan ve Harris, 1995). Benzer şekilde sosyal psikolog Herbert C. Kelman, toplu katliam kampanyalarında kurbanların insanlıktan çıkarılmasının merkezi olduğunu "sistematik öldürmenin sorunsuz ve düzenli bir şekilde devam etmesi için kurbanların insani statülerinden yoksun bırakılması gerektiğini savunur" (Kelman, 1973; Lang, 2010). "*Çoğu insan, kendileri gibi bir insana işkence etmekten veya öldürmekten çekinir. Ama o insandan sanki insan değilmiş, kötü bir ilkenin temsilcisiymiş gibi söz edildiğinde, vicdanımızı yitiririz. [...] Tüm siyasi ve milliyetçi propagandaların tek amacı vardır; bir grup insanı, diğer bir grup insanın gerçekten insan olmadığına ve bu nedenle onları soymanın, dolandırmanın, zorbalık etmenin ve hatta öldürmenin meşru olduğuna ikna etmektir*" (Smith (2012)'den akt. Ruiter, 2021: 12). Steizinger (2018: 152) insanlıktan çıkarma eylemini, düşük ahlaki statü atfetmeyle (açgözlü, yalancı, dolandırıcı) ilişkilendirir. Smith'e göre (2016: 436), insanlıktan çıkarılanların kurbanların insanlığını sürekli olarak inkar etmeleri gerekmez; kurbanlarının önemli bir anlamda insandan daha aşağı olduğuna inanmaları yeterlidir. Kurbanların insandan aşağı bir tabiata sahip olduğu, insandan daha az insan olarak görülmelerinin yeterli olduğu (Smith, 2016: 436) ve kelimenin tam anlamıyla kurbanların insanlığının inkar edilmesinin gerekmediğine değinir. Lang (2010), ise insandışılaştırmaya daha farklı yaklaşır. O'na göre bu kavram, soykırım ve toplu katliamlarla ilgili literatürde gereğinden fazla kullanılmakta ve insanların toplu halde öldürebilmek için kurbanları insanlıktan çıkarmalarına yönelik yapılan tekrarlamaları reddetmektedir. Aslında Lang (2010)'ın bu yaklaşımı sosyal kimlik teorisi yaklaşımı ile birebir örtüşür. Egemen grup tarafından kendilerini insanlıktan çıkarıldıklarını hisseden etnik gruplar, belirli misyon için, şiddetlerini "öteki"nin gerektirdiği şekilde meşrulaştırarak "düşmanı" da insanlıktan çıkarabilir (Post, 2007). Terör örgütleri, potansiyel destekçilerin sempatisini artırmak için rakiplerin düşmanlığını kullanabilir (Yamamoto: 2017). Baskı altında olan topluluklar, isyancı ortamı destekleyebilecek kaynak erişimine sahip olmadığında, terörizmi seçilebilir bir alternatif olarak görebilir. Çünkü, etnik gruplar tarafından kolektif çıkarılarını sürdürmek ve toplumsal kimliklerini korumak için seçeneklerini sınırlı olarak algıladığında, terörizm; ucuz, basit ve potansiyel ödül yüksek bir alternatif olarak cezbedebilir (Crenshaw, 1981).

⁷ Ruiter (2021) ve Smith (2016) bu nedenle insandışılaştırma kavramını bir çeşit paradoks olarak ifade etmektedir.

Sıradan insanların, vahşetin ahlaki suçunu önemsizleştirmek için önce bu insanları tamamen insandan daha az bir şeye indirgemedikçe, toplu katliam olmayacağına yönelik eleştirilerden biri de Kuper (1981)'a aittir. Kuper, insanlıktan çıkarmanın toplu katliamın gerekli bir bileşeni olduğu iddiasına karşı çıkmaktadır. İnsanlıktan çıkarmayı "ortak bir insanlığın inkarı" ve "kurbanların hayvanlar veya nesnelere düzeyine ya da tamamen araçsal bir role indirilmesi" anlamına geldiğini kabul etmiş, ancak "insanlıktan çıkarma olmadan katliam" olabileceğini ileri sürmüştür (Lang, 2010: 230). Bu görüşü destekleyen başka çalışmalar da vardır. Fein (1993)'e göre kategorizasyon ve özdeşleşme sürecinden uzaklaşma, failin zihninde kurbanlara karşı bir tür "psikolojik mesafe" oluşturmada ancak bu psikolojik mesafe, zorunlu olarak insanlıktan çıkarma anlamına gelmemektedir. Waller (2002)'e göre vahşetin gerçekleşmesi için böyle bir mesafenin olması koşulu da yoktur. Dolayısıyla insanlıktan çıkarma meselesi çok farklı boyutlarda yorumlanabilmektedir. Primo Levi (2001) şöyle der: "Her iki tarafta da insanlıktan çıkarma vardı: bir tarafta empoze edilmiş, diğer tarafta az çok seçilmiştir. İnsandılaştırma çok fazla ve kabaca konuşulan hassas bir konu olmakla birlikte son derece dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır". Kelman (1973)'a göre, kitlesel şiddet sadece kurbanı değil, aynı zamanda katili de insanlıktan çıkarmaktadır, çünkü canice davranışın, failin diğer insanlarla duygusal olarak ilişki kurma yeteneğini de yok ettiğini savunmaktadır. Bir amaç uğruna öldürülenler, teröristin mantığında, yalnızca çok daha hırslı bir hedefe ulaşmak için uygun, sembolik bir araçtır (Hoffman, 1998; Horgan, 2017).

Etnik şiddet türlerinden olan etnik terörün yarattığı psikolojik miraslardan biri "tecavüzlerin travması"dır. Kişiyi güçsüz kılmaya, kişinin kendisinin ve başkalarının gözündeki saygısını azaltmaya ve dolayısıyla kişinin yaşamına aşağılayıcı bir müdahale yaratmaya yönelik tecavüzler, toplu cinayetlerin yaygın bir yan etkisidir. Tecavüz, mağdurların fiziksel olarak yok edilmesinden daha fazlasını amaçlayan aşırı şiddete bir örnek olarak insandılaştırmanın bir parçasıdır. Bu fenomen, insanlıktan çıkarılmış şiddetin kavramsal bir çerçevesi içinde nesneleştirme ve tabi kılma arasında karmaşık bir etkileşim nedeniyle ele alınabilir. Savaş tecavüzü üzerine geniş bir araştırma grubunun sonuçlarını özetleyen Kressel, tecavüzcülerde üç saikin önemli olabileceğini öne sürüyor: "kurbanı incitme veya aşağılama" arzusu; "kurban üzerinde güç gösterme" arzusu; ve "kurbandan yararlanma/istismar" arzusu. Kressel'e göre bu tür suçlar, mağdurların nesneleştirilmesi ve insanlıktan çıkarılması olmadan gerçekleşemeyen eylemlerdir, bu saiklerle mağdurlar failin amaçları doğrultusunda araçsallaştırır; mağdurların bireysel ve sosyal kimliği reddedilir (Lang, 2010: 236).

Tecavüzün insandılaştırma için önemli bir kolaylaştırıcı olduğu 1937'de Çin'i işgal eden bir Japon askerinin şu sözleri ile daha iyi anlaşılabilir: "Belki ona tecavüz ederken ona bir kadın olarak baktık...ama onu öldürdüğümüzde domuz gibi bir şey olduğunu düşündük". Eylemi gerçekleştirirken onur kırıcı bir eylem olduğunu bilerek mağdurların ahlaki boyutunu görmezden gelmiyor (zarar veriyor); ancak onu öldürürken ahlak da dahil insani tüm özelliklerini değersizleştiriyor. Bu durumda belirtmek gerekir ki, insandılaştırma gerekli görülen bir eylem için taktik olmaktan ziyade farkında olunmayan ahlaksız eylemi maskeleyen yöntemidir. Kitlesel şiddetlerde tecavüz faktörünün en kötü tarafı, hayatta olan ve olacak nesiller için de onur kırıcı kitlesel bir travma olmasıdır. Fail-kurban hikayelerindeki travmatik anılar, ulusun ortak yaşamının ahlaki dokusuna entegre edilinceye kadar anlatılır ve sürekli olarak yeniden yorumlanır (Nytagodien ve Neal, 2004: 468; Volkan, 2013: 203). Terör, soykırım veya çatışmanın diğer türleri gündeme geldiğinde çeşitli kurban kategorileri rekabete girer. Taraflar kendilerini mağdur olarak sunmaya heveslidir ve aynı zamanda diğer kategorilerin mağdur statüsü önemsiz gösterilmektedir. Olay/çatışma sonrasında saldırgan ve güçlü olmak, istenmeyen unsurdur çünkü sakinleşen ortamda kurban olmak daha kabul edilebilir ve erdemlidir. Dolayısıyla retoriksel olarak "kurban/mağdur rekabeti" ortaya çıkar (Basic, 2015).

Failler kendi statülerini yükselttikçe ve mağdurları son derece olumsuz terimlerle tanımladıkça, mağdurları giderek daha fazla "biz-onlar" karşıtlığı içinde algılamaktadırlar (Lang, 2010: 228). Freud'un "küçük farklılıklar narsisizmi" bu çerçevede değerlendirirken (Simons, 1999:6); Hinton (2005: 283) etnik köken gibi hayali aidiyet topluluklarına dayanan önceden var olan yapısal bölünmeleri, "farklılıkların kris-

talleşmesi” olarak değerlendirir. Bunu yaparken de faillerin insandılaştırmadan ziyade duygunun bastırılması, uyum sağlama ve sertleşme/gaddarlaşıma yeteneğine dikkat çekmektedir. Auschwitz'in komutanı Rudolph Hoess'e göre, "Hitler'in emirlerini yalnızca demirden bir kararlılık yerine getirebilirdi ve bu da ancak tüm insani duyguları bastırarak başarılabilirdi. Yapılan (ve yapılması gerekli görülen) şiddet ve vahşetler, faillerin kurbanları insanlıktan çıkarma eyleminden ziyade kitleleri alıştırmalarının ve duyarsızlaştırmalarının sonucudur. Bu duyarsızlaştırma sürecine yönelik Ignatieff (1998)'in, “hoşgörüsüz insanların, hor gördüklerini iddia ettikleri kişiler hakkında bilgi edinme konusunda aktif olarak ilgisiz oldukları” önermesi açıklayıcıdır. Başka bir deyişle, hoş görülme etnik gruba yönelik vahşete karşı duygusal tepkiler, kademe kademe yumuşatılabilir. Rutinleştirme, faillerin kurbanlara ilişkin algılarında bilişsel bir değişim yaratmadan normalleştirme sürecini yaratır (Soeters, 2005: 68). Failler, kurbanların acılarına tepki olarak ahlaki kendini kınama ve empatik özdeşleşmeden kaçınmaya çalıştığına, insanlıktan çıkarma bu sertleşme sürecinin bir parçası haline gelebilir (Lang, 2010: 231). Bir çeşit orantısız sosyal yenilgiyi deneyimleyen etnik topluluklar için bu türden bir insanlığın reddi, intikamcı bir duyguyu ve karşılıklı düşmanlığı besleyerek güven ortamını zedeleyebilir.

4. Etnik Terörizmde Güvenlik Tehditleri ve Baskı Artışı

Etnik terörizm, diaspora topluluklarından faydalanarak, yurtdışından kaynakları harekete geçirebilir ve çoğu zaman asimetrik tehdidin devamını sağlar (Maoz ve McCauley, 2008: 94). Diaspora toplulukları, fon sağlayabilir ve hatta benimsedikleri hükümetlere doğrudan terörist faaliyetlere karışan etnik muadillerini desteklemeleri için lobi oluşturabilir (Boylan, 2016: 252). Diğer terör gruplarıyla karşılaştırıldığında etnik temelli terör örgütlerinin işe alım, kaynak desteği, hedefleme ve operasyonel stratejilerde avantajları olabileceğine dair bazı kanıtlar vardır (Byman, 1998; Hoffman, 2007). Ancak terörizmin türü zaman zaman şekil değiştirebilir. Örneğin Rus-Çeçen savaşı, başta milliyetçi çizgide seyreden daha sonra radikal dini çizgide süregiden bir çatışmaya dönüşmüştür. Çeçenya, radikal dini söylemleri ile dünyanın her yerinden yabancı savaşçı temin ederken Rusya, Çeçenlerin radikal dini terör modeli benimsemeleri nedeniyle onları 11 Eylül'de başlayan terörle mücadelenin konseptinin bir parçası olarak tanımlamış ve isyanı bastırma kararlılığını daha da arttırmıştır (Crenshaw, 2020).

Sınır ötesi etnik akrabalık/kan/soy bağları, çatışmanın yayılma olasılığını da artırabilir, çünkü çatışan grup, bir gruba veya hükümete karşı isyan planlarken/harekete geçirirken akrabaları için güvenli bir sığınak ve destek sağlayabilir (Salehyan, 2007; Krcmaric, 2014). Bazen mültecileri kabul eden devletler, mültecileri rakiplerine karşı potansiyel bir araç olarak görerek onları silahlandırır veya onlara silah tedarik eder ve devlet düşmanlarını hedef gösterebilir (Lischer, 2005). Sınır ötesi etnik gruplar, kendi etnik devletlerini elde etme hayalini ve hedefini paylaşabilirler. Diğer bir deyişle bir devletteki çatışma, yakındaki akrabaları bu ortak mücadeleye katılmaya yönlendirebilir (Saide-man ve Ayers, 2000; Konaev vd., 2019: 451). Çeçenya ve Mali'deki çatışmalar, iyi finanse edilen ulusötesi terörist ağların yerel mücadeleleri nasıl destekleyeceğini ve çatışmanın gidişatını nasıl etkileyeceğini uygun bir şekilde göstermektedir (Crenshaw, 2020). Etnik grup, şiddet yoluyla arzu edilen politik tavizleri elde etmeyi başarır ve hatta hükümeti yenip iktidarı ele geçirirse, yakınlardaki akrabaları benzer hedefler için benzer eylemlerden ilham alabilirler ya da "Orada olabiliyorsa, burada neden olmasın?" diyebilirler (Fearon, 1998: 112; Konaev vd., 2019: 451). Bosna'dan sonra Kosova, Arnavutluk ve Makedonya'daki şiddetli ayaklanmalar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Benzer olarak 1994 yılında Ruanda'da yaşanan soykırım, Burundi ve Kongo gibi komşu ülkelerde hemen yankı bulmuştur (Soeters, 2005: 2).

Konaev ve arkadaşları (2019: 452), devletlerin bilgi alma modellerine ve devlet içinde yankı uyandırabilecek olası sonuçlarına odaklanarak bazı önermeler sunmaktadır: A devletindeki etnik çatışma göz önüne alındığında, hükümet milliyetçi bir parti tarafından yönetiliyorsa, B devletinde baskının tırmanma olasılığı artar. Hindistan'da geniş bir etnik köken topluluğuna sahip olan Tamillerin Sri Lanka'daki terör oluşumu bu duruma örnektir (Bandarage, 2008: 5). Yine A devletindeki etnik çatışma göz önüne alındığında, ulusötesi etnik grup B devletindeki ulusal nüfusun nispeten büyük bir bölümünü oluşturuyorsa, B devletinde baskının tırmanma olasılığı artar (Konaev vd., 2019: 452). A devletindeki ulusötesi bir etnik grubu içeren yakınlardaki huzursuzluğun B devletindeki siyasi liderlerin düşüncesini etkilemesinin bir yolu, taklitçi bir isyanla ilgili endişeleri dile getirmektir. Örneğin, Letonya gibi Baltık ülkeleri, Ukrayna'nın Rus azınlığıyla olan çatışmasının, etnik gruplar arası geçici gerilimlere ve Rusça konuşan kendi

vatandaşlarıyla olası çatışmalara yol açabileceği konusunda endişelenmektedir. Hükümet, yerel etnik grubun oluşturduğu tehdit hakkında, yakın devletlerdeki akrabalarının davranışlarından bilgi alır. Tehdit algılandığında, hükümet kendi sınırları içinde potansiyel bir etnik ayaklanmayı önlemek için, yerel etnik grubu bastırarak aşırı tepki verebilir. A devletinde ulusötesi bir etnik grubu içeren bir çatışma patlak verdiğinde, B devletindeki liderlerin bu çatışmayı, o grubun akraba üyelerinin kendi topraklarında oluşturduğu potansiyel tehdidin bir göstergesi olarak algılayabilir. Bu tehdit algısı, devlet milliyetçi bir hükümet tarafından yönetildiğinde ve etnik grup nispeten büyük olduğunda daha ciddi boyuttadır. B Devleti, baskıyı artırarak, potansiyel tehdiye aşırı tepki verebilir (Konaev vd., 2019: 45).

Taraflar arasında güvenlik durumlarını müzakere etme meselesi karşılıklıdır. Rejim istikrarlı olduğunda ve etnik grup ona meydan okumak için harekete geçemediğinde, baskı çatışmanın yayılmasını başarıyla engellemiş gibi görülebilir. Ancak devlet, uluslararası insan hakları ve özgürlük standartlarına saygı gösterse ve terör eylemlerine yanıt olarak yalnızca orantılı güç kullansa bile, etnik terör eylemleri, artmaya devam edebilir (Volkan ve Harris, 1995: 152). Özellikle rejim istikrarsızlığı veya siyasi geçiş anlarında, siyasi bir boşluk oluşumu, etnik grubun devlete etkili bir şekilde meydan okuması için avantaj sunar. Bu koşullarda, giderek artan baskıcı devlet politikaları, etnik grubun isyan etmesine ve yeni bir çatışmanın başlamasına neden olabilir (Konaev vd., 2019: 451). Devlet baskısının biçimleri, sivil özgürlüklerin kısıtlanmasından, hareket, örgütlenme ve popüler toplu eylem için gerekli kaynaklara erişimin sınırlandırılmasından, siyasi tutuklamalara ve işkence ve yargısız infaz gibi devlet terörü taktiklerine kadar geniş ölçüde çeşitlilik gösterir (Davenport, 2007: 452). Devlet baskısının nedenleri üzerine yapılan araştırmalar, zora başvurunun iç tehdidin doğasından, ordunun karakterinden, ideolojiden ve rejimin şeklinden etkilendiğini göstermektedir (Davenport, 2007). 1949'da kurulan ve Sincan'daki militan hareketin büyümesine öncülük eden "Türkistan Halk Partisi", dini hatlarda yeniden örgütlenen ve Çin'in terörle mücadele stratejisinin bir parçası olan "Doğu Türkistan İslami Hareketi"nin büyümesini sağlamıştır (Singh, 2010). Diğer yandan uluslararası faktörlerin tehdit algısını şekillendirmesi ve baskıcı eylemi motive etmesi de mümkündür (Konaev vd., 2019: 452). Uluslararası çapta faaliyet gösteren radikal dini terör örgütleri ve aşırılıkçı ağlar, ayrılıkçı veya etnik şikayetlerden kaynaklanan yerel çatışmaları yeniden tanımlayabilir. Terör örgütü Mağrip El- Kaide'si AQİM, yerel aktörlerle işbirliği yaparak Mali'ye yayılabilmiş ve bu hareket, devlet ile kuzeyde uzun süredir ihmal edilen ve merkezi kontrole direnen yerel kabile ve etnik gruplar arasındaki çatışmanın keskin bir şekilde tırmanmasına yol açarak uluslararası müdahaleyi gerektirmiştir (Crenshaw, 2020: 13).

Çatışmanın yayılmasına ve güvenlik endişelerine ilişkin bir başka açıklama, etnik gruptan ziyade devlete yani "devlet kapasitesi"ne odaklanır. Zayıf devletler, muhalefet taleplerini yerine getiremedikleri ya da sınırın ötesinden gelen olumsuz dışsalılıklardan kendilerini izole edemedikleri için, etnik terörist eylemlere maruz kalabilir (Sobek, 2010). Bunun yanında terörist hedeflere yönelik koordinasyonu yetersiz askeri saldırılar, teröristlerin operasyonlarını başlatma yeteneklerine geçici olarak müdahale edebilirken, genellikle şiddete girişme motivasyonunu azaltmaz. Aksine başarısız bir karşılık verme girişimi, terör gruplarının sahip olduğu düşmanlığı ve nefreti körükleyebilir (Kruglanski vd., 2008: 61).

5. Sonuç

Etnik terörizm, sadece bir devlet içerisinde ve iki taraf arasında süregelen bir mesele olmaktan çok uzun zaman önce çıkmıştır. Çünkü terörizm, tanımlanması ve onunla mücadelesi zor olduğu gibi dinamik de bir kavramdır. Taraflar, etnik kimlikleri adına yürüttükleri kararlı davalarını daha dikkat çekici bir noktaya getirmek için farklı terör türleri ile işbirliği yapabilir. Özellikle 11 Eylül olayları ve sonrasında etnik ve dini terörizm modelleri, zaman zaman iç içe geçerek sınırları zorlamakta ve uluslararası toplumu endişeye sevk etmektedir (Pluchinsky, 2006). Ancak bu iç içe geçme meselesi, terörizmin etnik kimlik boyutunun göz ardı edilmesini veya daha geniş bir kavram altında üzerinden geçilmesini gerektirmemektedir. Terörle ilgili çalışmaların çoğu dini boyutu ön plana çıkararak, etnik boyutu görmezden gelebilmekte ya da etnik terörizmi milliyetçi tutkuların bir ürünü olarak ele almaktadır. Milliyetçiliğin etnik kimliği kapsadığı doğru olsa da, etnik terörizmi açıklamada yetersizdir ve oldukça üstünkörü yaklaşımlar sunar (Boylan, 2016: 265). Kısaca, etnik terörizmi diğer ideolojik terörizm biçimleriyle aynı kefeye koymak, onun inançsal, retoriksel ve atasal doğasını gizler (Byman, 1998: 152). Birçok etnik grup benzer hedefler için çabalamakta, ancak çok azı bu hedeflere ulaşmak için terörizmi benimsemektedir. Şiddeti etkileyen unsurlar arasında, ülkenin içerisinde

bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasal koşulların yanında ulusötesi etnik akrabalık bağlarının varlığı, etnik seferberliğin derecesi, mevcut uluslararası konjonktürde işbirliği yapılabilecek alternatif terör örgütlerinin varlığı ve devletin yönetsel kapasitesi gibi pek çok koşul söz konusudur.

Etnik şiddette/terörde ahlaki boyut, sadece sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi alanların değil, siyaset biliminin de üzerinde durması gereken bir konudur. Ahlak, değişebilen ve dönüşebilen bir çeşit inşa ve müzakere sürecidir. Bir grup tarafından diğerine karşı gerçekleştirilen saldırgan, aşağılayıcı veya ayrımcı faaliyetlerin yeniden değerlendirilmesi ve siyasi hoşnutsuzlukla (tikinti, aşağılama, hor görme) gelen duygu üretimi halk arasında müzakere edilir (Haslam, 2006). Ahlaki sınırları yaratan da bu diyalog ve söylemdir. Aslında birey, kıt kaynaklar karşısında varlığını idame ettirmek adına doğduğundan beri aslında potansiyel teröristtir. Ancak toplumsal ahlaki ilkeler, yaşamda sosyal kontrol araçları olarak bireyin güvenliğini sağlar ve bir arada yaşamayı kolaylaştırır. "İnsanlar, sosyal sistemler yaratır ve bu sistemler sırayla insanların hayatlarını düzenler ve etkiler (Bandura, 2006)." İnsanın insana zarar vermesi ahlaki olarak dışlanır (Barth, 2001: 21). Ahlaklı bir kişi olmak, bir grup tarafından paylaşılan belirli bir değer grubuna bağlı olmayı gerektirir. Şiddet, ahlaki olarak kabul edilemez. Ancak toplumsal sapma ve ahlaki ayrılma süreci, bu dışlanma mekanizmasına karşı gelir. Bu karşı geliş, yani ahlaklı insanların ahlaki olarak hareket etmedeki başarısızlığı durumu, genellikle ya öğrenme eksikliklerine ya da durumsal baskılara atfedilir. Dolayısıyla ahlaka içtenlikle değer veren insanlar, ahlaki ilkeyi açıkça ihlal eden şekillerde hareket edebilirler (Batson ve Thompson, 2001). Bu süreçte belirlenen ve kabul edilmeyeceği düşünülen eylem, meşru bir zemine oturtularak gerçekleştirilmesi kolaylaştırılır. Bir dış gruba karşı şiddeti onaylayabilecek veya teşvik edebilecek başta insandışılaştırma, "onlara karşı biz" kutuplaşmasının yaratılması, failin grubunun kendi iyilikleri için öldürdüklerine ikna süreçleri meşrulaştırma girişimlerinden bazıdır. Soykırım ve etnik temizlik gibi girişimleri de içeren etnik terör, bir davayı dramatize etmek için çeşitli aktörler, gruplar ve hareketler için çekici bir strateji olmaya ve meşrulaştırma geleneğine devam etmektedir (Horgan, 2017: 203). Etnik terör, son yıllarda dünya siyasetini derinden etkileyen din odaklı terör tipinden dahi daha tehdit edici olabilir. İnsan toplumlarının görülen ve bilinen kalıcı özelliklerine yönelik tehdit içerdiğinden ve çok fazla etnik kimlik çeşidi olduğundan sosyal kimlik kuramında var olan "biz-onlar" kutuplaşmasının gerçekleşmesi daha muhtemeldir.

Güvenlik ikilemi yaklaşımına göre etnik terörde eylem, hayatta kalmak ve eylemsizlik ölümle ilişkilendirilebildiğinden, her etnik gerilimde savaşın değil barışın istisnai bir durum olduğu gözlenebilir. Dahası etnik terörde müzmin sorunların varlığı söz konusu olduğundan, çözüm sürecinin de ciddi bir dirençle karşılaşması beklendiktir. Terörist saldırganlığın önlenmesi ve optimum bir terörle mücadele politikasının tasarlanması tehdidin iyi değerlendirilmesini gerektirir. Etnik akraba gruplarını içeren dünya çapında devam eden çatışmaların sayısı göz önüne alındığında, kavramsal ve tanımsal analizlere çok fazla takılmadan, tehlikenin etnisite hattında izleyen bir tehdit olduğunu da göz ardı etmeden gerçekçi ve fayda gözetilen bir yaklaşıma duyulan ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda Somali, Kongo, Bosna, Kosova, Çeçenistan, Molukka (Maluku Adası), Haiti, Afganistan ve Irak'ta patlak veren şiddet görüntüleri, Cezayir'de, Sudan'da, Hindistan'da, Bolivya'da ya da Güney Afrika'da yaşanan canice eylemler, Filistinli intihar komandolarının ölümcül eylemleri ve Kudüs ve Tel Aviv sokaklarında makineli tüfek taşıyan çocuk askerlerin varlığı durumun vahametini gözler önüne sermektedir (Soeters, 2005). Dahası, bir ülkenin başa çıkmaya çalıştığı etnik terörle mücadele süreci, diğer etnik gruplar veya sınır komşuları için taklitçi bir yaklaşım getirebilir. Mesela çatışmaların devam ettiği Myanmar'da siyasi reform girişimleri ve kanlı çatışmaların nasıl yönetildiği ve yönetileceği, Hindistan, Bangladeş ve Tayland gibi ülkelerde ileriye dönük rol model olabilir. Dolayısıyla meselenin basit bir retoriğe ve karmaşık varsayımlara karışmasını önlemek adına psikolojik araştırmalar da dahil edilerek etnik terörizmin çok boyutlu doğasına odaklanmak gerekmektedir (Crenshaw, 2020). Aksi takdirde, günümüzde olduğu gibi ileriki süreçlerde de etnik çatışmalar nedeniyle isyanlar, terörizm, insan hakları ihlalleri, mülteciler ve silah anlaşmaları gibi pek çok endişe verici durum uluslararası arenada arkaik meseleler olarak gündeme gelecektir.

Çalışmada insandışılaştırma; etnik çatışmalar, kitlesel katliamlar ve vahşetler için olmazsa olmaz bir süreç olarak değerlendirilmez. Kavramın gerekliliği failerin eylemlerini ahlaki zemine yerleştirme çabasından gelmektedir. Dolayısıyla kavram, "Sosyal Kimlik Teorisi"nde özdeşleşme süreci ile açıklanabilen hesaplı ve bilinçli bir duygusal yönetim sürecini ve failerin (veya destekleyenlerin) siyasi anlayışını ifade etmektedir. Günümüz dünya siyasetinde önceki yıllara oranla mağdurların ön plana çıktığı bir güvenlik anlayışı ortaya çıkmaktadır (Pupavac, 2004). Dünyada açlık, kıtlık ve doğal afetler gibi pek çok meseleyi arka plana iten mağdur/kurban bilimi; sadece hukuk, psikoloji ve

sosyolojinin değil, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin de merkez unsuru haline gelmiştir. Bu anlamda dünyayı en çok sarsan etnik terör eylemlerini insan toplumlarının kalıcı özelliklerine yönelik karşılıklı restleşme olarak ele almaktan çok daha öteye gitmek gerekir. Bu anlamda devletlerin kendi stratejileri ve bilgi alma modelleri önemli olduğu gibi yurtdışı kaynakların ve etkileşimin de önemi büyüktür. Özellikle komşular arasında etnik akrabaların varlığı basit devlet içi anlaşmazlıkları çok boyutlu karmaşık bir etnik düşmanlığa çevirebilir. Çünkü etnik terör diğer terör türlerine göre Sosyal Kimlik Teorisi'nde öne çıkan "biz-onlar" kutuplaşmasına ve duygu manipülasyonuna çok daha elverişli koşullar sunar. Çalışma, bu duruma işaret eden ve sonraki çalışmalarını bu yönde teşvik etmeyi amaçlayan bir araştırmadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Çalışmamız Etik kurul iznini gerektiren bir çalışma değildir.

Çıkar Beyanı

"Etnik Terörde Ahlaki Ayrılma Sürecine Yönelik Politik Psikolojik Yaklaşım" isimli makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve ayrıca yazarlar arasında da çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Alan: Makale Siyaset Psikolojisi ve Uluslararası İlişkiler temelli bir çalışmadır.

Yazar Katkı Oranları

Her iki yazar, makaleye aynı oranda (1. Yazar %50, 2. Yazar %50) katkı sağlamıştır.

Kaynaklar

- Bain, P., Park, J., Kwok, C., and Haslam, N. (2009). Attributing human uniqueness and human nature to cultural groups: Distinct forms of subtle dehumanization. *Group Processes and Intergroup Relations*, 12(6), 789-805.
- Bandarage, A. (2008). *The separatist conflict in Sri Lanka: Terrorism, ethnicity, political economy*. Routledge.
- Bandura, A., 'Mechanisms of Moral Disengagement', in W.Reich (ed.), *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind* (New York: Cambridge University Press, 1990), pp. 161–191.
- Bandura, A. (2006). Toward a Psychology of Human Agency. *Perspectives on Psychological Science*, 1(2), 164-180.
- Bandura, Albert (2016). *Moral Disengagement*. Worth Publishers. New York
- Batson, C. and Thompson, E. (2001). Why Don't Moral People Act Morally? Motivational Considerations. *Current Directions in Psychological Science*, 10(2), 54-57.
- Ben-Yehuda, N. (2005). Terror, media, and moral boundaries. *International journal of comparative sociology*, 46(1-2), 33-53.
- Boylan, B. (2016). What drives ethnic terrorist campaigns? A view at the group level of analysis. *Conflict Management and Peace Science*, 33(3), 250-272.
- Byman, D. (1998). The logic of ethnic terrorism. *Studies in Conflict and Terrorism*, 21(2), 149-169.
- C. Sterling, (1981). *The Terror Network, The Secret War of International Terrorism*, Henry Holt and Co, New York
- Castles, S. (2011). Globalization, ethnic identity and the integration crisis. *Ethnicities*, 11(1), 23-26.
- Chandra, K. and Wilkinson, S. (2008) Measuring the effect of "ethnicity". *Comparative Political Studies* 41(4–5): 515–563.
- Choi, S. and Piazza, JA. (2016) Ethnic groups, political exclusion and domestic terrorism. *Defence and Peace Economics* 27(1): 37–63.

- Collier, P. and Anke, Hoeffler, Greed and grievance in civil war, *Oxford Economic Papers*, Volume 56, Issue 4, October 2004, Pages 563–595.
- Crenshaw, M. (1981). The Causes of Terrorism. *Comparative Politics*, 13(4), 379-399.
- Crenshaw, M. (1985). An Organizational Approach to the Analysis of Political Terrorism”, “*Orbis*” no. 29, pp. 465–488.
- Crenshaw, M. (2020). Rethinking Transnational Terrorism: An Integrated Approach (pp. 13-14, Rep.). US Institute of Peace.
- Davenport C (2007) State repression and political order. *Annual Review of Political Science* 10: 1–23.
- Davenport, C. and Inman M (2012) The state of state repression research since the 1990s. *Terrorism and Political Violence* 24(2): 619–634.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*, 1. Baskı, (Çev.) Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fearon, JD and Laitin, DD (2003) Ethnicity, insurgency, and civil war. *The American Political Science Review* 97(1): 75–90.
- Fein, H. (1993), *Genocide: A Sociological Perspective*, London: Sage, 36.
- Gurr, T.R. (1970) *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hansen, H. E., Nemeth, S. C. and Mauslein, J. A. (2020). Ethnic political exclusion and terrorism: Analyzing the local conditions for violence. *Conflict Management and Peace Science*, 37(3), 280–300.
- Haslam, N (2006) Dehumanization: An integrative approach. *Personality and Social Psychology Review* 10(3): 252–264.
- Hinton, A. L. (2005). *Why Did They Kill?*. University of California Press.
- Horgan, J. G. (2005). *The psychology of terrorism*. London: Routledge.
- Horgan, J. G. (2017). Psychology of terrorism: Introduction to the special issue. *American Psychologist*, 72(3), 199-204.
- Horowitz, DL. (1985) *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Horowitz, S. (2001). Explaining post-Soviet ethnic conflicts: Using regime type to discern the impact and relative importance of objective antecedents. *Nationalities Papers*, 29(4), 633-660.
- Ignatieff, M. (1998) *The Warrior’s Honor: Ethnic War and the Modern Conscience*, New York: Metropolitan Books, p. 53.
- Jenkins, L. (2018). Why do all our feelings about politics matter? *The British Journal of Politics and International Relations*, 20(1), 191–205.
- Juergensmeyer, M. (2000). *Terror in the mind of God*. Berkeley: University of California Press
- Kelman, H.C. (1973) “Violence without Moral Restraint: Reflections on the Dehumanization of Victims and Victimizers,” *Journal of Social Issues* 29 (4): 25-61.
- Koff, H. (2009). Understanding ‘la contagion’: Power, exclusion and urban violence in France and the United States. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(5), 771-790.

- Konaev, M. and Brathwaite, K. J. (2019). Dangerous neighborhoods: State behavior and the spread of ethnic conflict. *Conflict Management and Peace Science*, 36(5), 447-468.
- Kressel, N.J. (2002) *Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror*, Cambridge, MA: Westview Press, 172.
- Kruglanski, A. W., Jasko, K., Chernikova, M., Dugas, M., and Webber, D. (2017). To the fringe and back: Violent extremism and the psychology of deviance. *American Psychologist*, 72(3), 217.
- Kruglanski, A., Crenshaw, M., Post, J. and Victoroff, J. (2008). Talking about Terrorism. *Scientific American Mind*, 19(5), 58-65.
- Kruglanski, A., Gelfand, M., Bélanger, J., Sheveland, A., Hetiarachchi, M., and Gunaratna, R. (2014). The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Political Psychology*, 35, 69-93.
- Kuper, L. (1981) *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*, New Haven: Yale University Press, 86.
- Lang, J. (2010) Questioning dehumanization: Intersubjective dimensions of violence in the Nazi concentration and death camps. *Holocaust and Genocide Studies* 24(2): 225–246.
- Levi, P. (2001) *The Voice of Memory: Interviews, 1961– 1987*, ed. Marco Belpoliti and Robert Gordon, New York: The New Press, 253.
- Maoz, I. and McCauley, C. (2008). Threat, dehumanization, and support for retaliatory aggressive policies in asymmetric conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 52(1), 93-116.
- Margold, J. A. (1999). From 'cultures of fear and terror' to the normalization of violence: An ethnographic case. *Critique of Anthropology*, 19(1), 63-88.
- Masters, D. (2008). The origin of terrorist threats: Religious, separatist, or something else?. *Terrorism and political violence*, 20(3), 396-414.
- Mastors, E. (2015). The psychology of terrorism. In *Conflict and Complexity* (pp. 73-87). Springer, New York, NY.
- McCauley, C. (2007). Psychological issues in understanding terrorism and the response to terrorism. In B. Bongor, L. M. Brown, L. E. Beutler, J. Breckenridge, and P. G. Zimbardo (Eds.), *Psychology of terrorism* (pp. 13–31). Oxford: Oxford University Press.
- Melander, E. (2009). The Geography of Fear: Regional Ethnic Diversity, the Security Dilemma and Ethnic War. *European Journal of International Relations*, 15(1), 95–124.
- Miller, L. (2006). The terrorist mind: I. A psychological and political analysis. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 50(2), 121-138.
- Muller, E. N. and Weede, E. (1990). Cross-National Variation in Political Violence: A Rational Action Approach. *Journal of Conflict Resolution*, 34(4), 624–651.
- Opatow, S. (1990) Moral exclusion and injustice: An introduction. *Journal of Social Issues* 46(1): 1–20
- Petersen, RD. (2002) *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth-Century Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piazza, J. A. (2011). Poverty, minority economic discrimination, and domestic terrorism. *Journal of Peace Research*, 48(3), 339–353.

- Pluchinsky, D. (2006). Ethnic terrorism: Themes and variations. *The politics of terrorism: A survey*, 40-54.
- Post, J. M. (2007). *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*. St. Martin's Press.
- Pupavac, V. (2004). War on the Couch: The Emotionology of the New International Security Paradigm. *European Journal of Social Theory*, 7(2), 149–170.
- Ruiter, A. (2021). To be or not to be human: Resolving the paradox of dehumanisation. *European Journal of Political Theory*.
- Sageman, M. (2014). The stagnation in terrorism research. *Terrorism and Political Violence*, 26, 465-580.
- Simons, A. (1999). Making sense of ethnic cleansing. *Studies in Conflict and Terrorism*, 22(1), 1-20.
- Singh, B. (2010). *Ethnicity, Separatism and Terrorism in Xinjiang*.
- Smith, DL (2012) *Less Than Human: Why We Demean, Enslave and Exterminate Others*. New York: St. Martin's.
- Smith, DL (2016) Paradoxes of dehumanization. *Social Theory and Practice* 42(2): 416–443
- Soeters, J. L. (2005). *Ethnic Conflict and Terrorism: The Origins and Dynamics of Civil Wars*. Routledge.
- Steizinger J (2018) The significance of dehumanization: Nazi ideology and its psychological consequences. *Politics, Religion and Ideology* 19(2): 139–157.
- Thoms, O.N., and Ron J. (2007) Do human rights violations cause internal conflict? *Human Rights Quarterly* 29(3): 674–705.
- Tilly, C. (2004). Terror, terrorism, terrorists. *Sociological theory*, 22(1), 5-13.
- Tirrell, L. (2012). Genocidal language games. *Speech and harm: Controversies over free speech*, 174-221.
- Victoroff, J. (2005). The mind of the terrorist: A review and critique of psychological approaches. *Journal of Conflict resolution*, 49(1), 3-42.
- Volkan, V. and Harris, M. (1995). The psychodynamics of ethnic terrorism. *International Journal on Group Rights*, 3(2), 145-159.
- Volkan, V., (1998), *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism* (New York: Farrar, Strauss and Giroux, 1998), p. 108.
- Volkan, V. (2013). *Divandaki Düşmanlar*. (Çev.) TAYCAN, S.E. Alfa Yayıncılık. İstanbul.
- Waller, J. (2002) *Becoming Evil: How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing* New York: Oxford University Press, 245.
- Yamamoto, M. (2017). *Terrorism Against Democracy: Based in Part on Stansfield Turner's University of Maryland Course, "Terrorism and Democracy"* (pp. 1-22, Rep.). Center for International and Security Studies, U. Maryland.